

УДК 711.4:719(477.83)

Стасюк О.С.¹⁴, доц. канд. арх.

ORCID 0000-0002-2986-6321, olena.stasyuk@gmail.com

НУ “Львівська політехніка”, Львів, Україна

МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ В ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРАХ ІСТОРИЧНОГО МІСТА – СТВОРЕННЯ ЧИ ПЕРЕТВОРЕННЯ

Проаналізовано місця пам'яті в громадських просторах історичного міста на прикладі Львова. Звернено увагу на сучасні реалізації - створення, впорядкування, модернізації громадських просторів в історичному місті. Підкреслено вдалі приклади та запропоновано шляхи вираження та модернізації громадських просторів історичного міста.

Ключові слова: історичне місто, громадський простір, місце пам'яті, пам'ятник, меморіал, збереження, архітектура

Постановка проблеми Львів це місто найдавнішу частину якого занесено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Коли говоримо про історичне місто відповідно говоримо про історію. Як правило ця історія є багатокультурною, динамічною, її обличчя весь час змінюється і яскраво відображається в архітектурі. Кожна з культур яка формувала архітектурне обличчя історичного міста закарбувала на цьому обличчі важливі для себе події, дати, імена які сьогодні формують систему місць пам'яті в громадському просторі міста. Місця пам'яті це і сьогодні неіснуючі протрасовані місця культових споруд і поховання героїв, видатних і звичайних людей, меморіали, пам'ятники, пантеони. Це події від часів виникнення міста – до сьогоднішнього дня. Для нас це питання є актуальне і дискусійне. Яку частину історії і як ми хочемо зберегти, продемонструвати, виразити, зробити зрозумілою і близькою для всіх. І як можна це зробити. І що вже зроблено і що ще попереду.

Мета статті. У дослідженні поставлено за мету проаналізувати громадські простори Львова та місця пам'яті пов'язані з цими просторами. Дослідження проводиться в історичній частині міста

¹⁴ © Стасюк О.С.

Львова. Дослідження стосується тих об'єктів які є доступним для пересічного мешканця Львова або туриста. Особлива увага надається аналізу їх збереженості, виразності, запотребованості, та шляхам можливої модернізації чи створення нових місць..

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання збереження архітектури Львова, його планувальної структури, місць пам'яті та громадських просторів тою чи іншою мірою піднімали такі дослідники, як В.Вуйцик, Р.Липка. І. Крип'якевич, К. Присяжний, М. Бевз, Т. Трегубова, О. Чернер, Р. Могитич, та інші. Кожне спорудження пам'ятника чи пам'ятного знаку у Львові супроводжується архітектурними конкурсами і жвавими дискусіями. На кафедрі АТР НУ «Львівська політехніка» постійно виконуються дипломні роботи присвячені реконструкції, ревалоризації історичної архітектури у Львові, це стосується і громадських просторів. Запропонована стаття, сподіваємося, також стане частиною подальших досліджень запропонованої теми.

Виклад основного матеріалу. Перша письмова згадка про Львів трапляється в Галицько-Волинському літописі, тому офіційною датою заснування Львова прийнято називати 1256 рік. Хоча питання про точну дату заснування міста та його засновника є досі дискусійним. Вже в другій половині XIII ст. у Львові існувала ринкова площа на основі регулярного планування забудови за взірцем середньовічних західноєвропейських міст, як центр торговельного та суспільного життя міста. Теперішня головна площа яка є центром нині існуючого історичного міста була розбита південніше Високого Замку на основі привілею отриманого від короля Казимира III [1]. Упродовж багатьох століть площа Ринок була центром усього життя Львова — економічного, політичного, культурного. Тут працював базар, було розміщене міське управління, виконувалися судові вироки, влаштовувалися різноманітні урочистості, вистави, процесії. Площа Ринок і сьогодні є серцем старого міста Львова, власне саме тої частини яка є внесена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО (рис.1). На рисунку подано схему історичного центру Львова з зазначеними об'єктами і територіями довкола яких формуються основні громадські простори

старого міста. Отже під номером 1 – Площа Ринок, під номером 2 – Ансамбль Успенської церкви, під номером 3 – ансамбль Латинської катедрі, під номером 4 – Ансамбль Вірменської церкви, під номером 5 – територія Єврейського кварталу, під номером 6 – пам'ятник Тарасові Шевченку.

Площа Ринок є улюбленим і запотребованим громадським простором Незважаючи на те, що тут і досі в ратуші засідає міська рада цей громадський простір є надзвичайно відкритим і надзвичайно мобільним. Він постійно змінюється, є дуже різним.

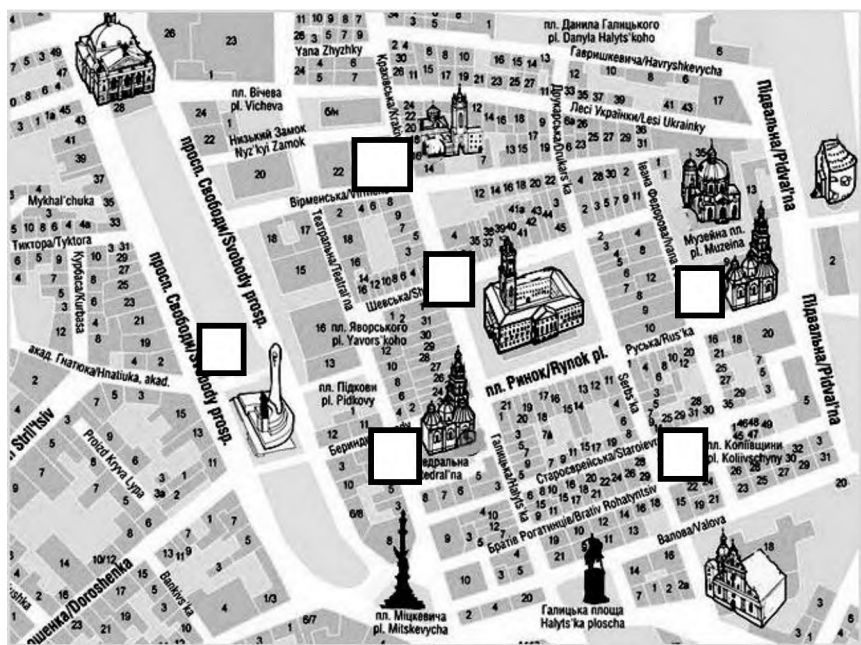

Рис. 1. Схема історичного центру Львова

Зимою тут заливається ковзанка, а літом розбиваються клумби, тут влаштовуються різноманітні урочистості, свята, перфоменси, дійства, тощо. Площа Ринок є також одним з найпопулярніших туристичних об'єктів Львова.

Квартали довкола площі Ринок сформовані чотири національними громадами Львова – українською, польською,

вірменською та єврейською. Архітектурне обличчя кожної з громад найяскравіше проявилось в культовій споруді, яка довгий час була центром громадського простору кожної з дільниць. Український квартал ознакований Успенською церквою ансамбль якої включає власне церкву, вежу дзвіниці та каплицю. Це найцікавіша пам'ятка львівського ренесансу, споруджена в 1591-1629 рр. на замовлення Львівського ставропігійного братства. Братство організувало у Львові шпиталь — притулок для непрацездатних, мало друкарню, школу, вело власну бібліотеку [2]. Неподалік від місця, де в 16-му столітті знаходилася друкарня Львівського ставропігійного братства на майданчику, що утворився після впорядкування скверу в підніжжі вежі-дзвіниці між входами до Успенської церкви та Державного архіву Львівської області, а також вулицями Підвальною та Руською у 1977 році було споруджено пам'ятник Іванові Фєдорову – першодрукареві. Під час побудови пам'ятника було відкрито та заекспоновано частину оборонних мурів Львова власне вздовж вулиці Підвальної [3]. Площа навколо пам'ятника — найбільший букіністичний ринок Львова – один з найбільш жвавих і запотребованих громадських просторів міста (рис 2).

Рис.2 Ансамбль Успенської церкви та пам'ятник І. Федорову

Польський квартал ознакований Латинською катедрою головним львівським храмом Римо-Католицької Церкви. За однією з версій наріжний камінь костелу заклад у 1349 р. король Казимир III. До сьогодні збереглося 8 добудованих каплиць навколо храму [4]. Вірменський квартал ознакований Вірменською церквою ансамбль якої включає дзвіницю, палац вірменських архієпископів, вірменський банк, монастир вірменських бенедиктинок. Всі споруди групуються навколо церкви, утворюючи три невеликі замкнуті дворики [5]. Єврейський квартал був ознакований синагогою «Золота Роза» - це була мурована синагога в стилі ренесансу одна з найгарніших синагог Східної Європи. Синагога була знищена в серпні 1941 року.

Залишки синагоги оголошені пам'яткою архітектури. Ведуться розмови про регенерацію єврейського кварталу у Львові та зокрема відбудову синагоги. 4 вересня 2016 року відбулося урочисте відкриття першої частини меморіального комплексу «Простір синагог» на вул. Староєврейській, 41. Проект меморіалу включає законсервовані залишки синагоги «Золота Роза», промаркований фундамент єврейського Будинку навчання (Бейт Гамідраш) та меморіальну інсталяцію «Увіковічення», які усі разом творять комплекс «Простору синагог» [6]

Усі християнські храми всіх національних громад збережені до сьогоднішнього дня і діючі. Крім цього у старому місті, так званому місті в мурах, існував цілий ряд монастирів зі своїми храмами. Ці храми сьогодні є діючими і займають важливе місце в архітектурному обличчі міста. Це зокрема комплекс костелу і монастиря бернардинів (сьогодні церква Св. Андрія), комплекс костелу і монастиря єзуїтів (сьогодні гарнізонний храм Св. апостолів Петра і Павла), комплекс костелу і монастиря домініканів (сьогодні Церква Пресвятої Євхаристії), комплекс костелу і монастиря Кармелітів Босих (сьогодні церква Св. Михайла). В Україні і сьогодні релігія має велике значення для громади. Під час всіх релігійних свят церкви є наповнені людьми. Крім того тут беруть шлюби, хрестять дітей, проводять інші релігійні обряди. Для кожної з церков важливим є і простір довкола храму. Тут відбуваються різні

дійства не лише релігійного а і світського характеру – виставки і концерти, процесії і театральні дійства. Всі ці об'єкти є пам'ятками, мають цікаву і багату архітектуру, історію. До цих об'єктів безперервно тягнуться і прочани і туристи, що в свою чергу вимагає простору, інфраструктури, візуальної інформації.

Щодо реконструкції та облаштування громадських просторів біля храмів --- одною з останніх реалізацій є відкриття пам'ятника Митрополиту Андрею Шептицькому на площі біля храму Св. Юра у липні 2015 р. та реконструкція і впорядкування самої площі. Рис. 3. Архикатедральний собор Св. Юра бароково-рококовий монументальний архітектурний ансамбль вважається головною святинєю українських греко-католиків. Комплекс собору належить до Світової спадщини ЮНЕСКО. Розташований на Святоюрській горі комплекс складається з власне барокового собору, дзвінниці, митрополичих палат, будинків капітули, тераси з двораменними сходами, ажурної огорожі довкола соборового подвір'я з двома брамами в подвір'ї та мурів, що обводять капітульні будинки і барокові сади [7]. Для спорудження пам'ятника було реконструйовано цілу площу. Було докорінно змінено рух транспорту. Площа стала пішохідною, просторою і справді вміщає велику кількість людей. Правдивим випробуванням для архітекторів була робота в історичному середовищі частина якого є пам'яткою ЮНЕСКО.

На відкриття пам'ятника зібралося понад 20 тисяч вірян і паломників.. На урочистості шановні гості та отці церкви підкреслили, що історія встановлення пам'ятника Митрополитові Шептицькому у Львові – це історія боротьби українців за свою свободу. Постать Андрея Шептицького це харизматична духовна особистість, символ української Церкви, духовності нації і водночас символ визвольних змагань народу.

Після сакральних громадських просторів ми можемо відзначити громадські простори пов'язані з постатями, героями, які відстоювали національні інтереси свого народу, внесли особливий вклад в історію своєї країни, міста. Першою значущою реалізацією

за часів незалежності України стала побудова в центрі міста на проспекті Свободи пам'ятника Тарасові Шевченку.

Рис.3 Пам'ятник Митрополитові Шептицькому

Пам'ятник відкрито в 1992 році. Усі роботи щодо спорудження та організації площі навколо пам'ятника завершено 1996 року. Ліворуч фігури поета стоїть «Хвиля національного відродження» — символічна стела з фігурними барельєфами. Площа навколо пам'ятника є не дуже просторою. Вона розміщена на валах, тобто в місці де до 18 століття проходили оборонні мури Львова. А коли мури були розібрані тут було організовано систему бульварів. Ці бульвари і досі існують і з одної сторони їх оточує ренесансна забудова старого міста, а з другої – історизм 19 століття. Незважаючи на свою камерність для Львова це надзвичайно важливий і знаковий громадський простір. Може вистарчить сказати, що центром обох революцій часів незалежності України 2004 і 2014 років у Львові була площа біля пам'ятника Т. Шевченку. Рис. 4 Незважаючи на всі ці знакові події на площі не встановлено жодного іншого пам'ятного знаку. Може тому, що сама постать Шевченка вже є цим символом незалежності, свободи, відваги.

Рис.4 Пам'ятник Тарасові Шевченку на проспекті Свободи

Дуже виразними місцями пам'яті, а також і громадськими просторами є місця пов'язані з двома Світовими війнами які прокотилися через Львів. Основним об'єктом тут є Личаківський цвинтар. Цвинтар існує з 1786 року. Під час Першої світової війни на північній околиці цвинтаря постав військовий цвинтар вояків австрійської армії і союзників що полягли у Першій світовій війні. Серед похованих були німці, українці, поляки, серби, чехи, боснійці. В іншій частині цвинтаря були поховані полегли учасники боїв проти ЗУНР (1918–1919) та проти більшовиків. 1921 року було організовано конкурс проєктів некрополя. А у 1926–1939 рр. споруджено «Меморіал орлят» польські військові поховання [8].

В 1946 році до Львова прийшла радянська влада. В 1952 на площі перед оперним театром споруджують пам'ятник Леніну. Того ж року у східній частині міста споруджено «Пагорб Слави»

меморіальний комплекс де поховані радянські військовослужбовці, які загинули в час II світової війни.

В 1951 р. був зруйнований “Меморіал орлят”. У 1956 р. центральний надгробок “Могили невідомого солдата” було вивезено до Польщі, а в 1971 р. залишки некрополя знесені бульдозерами.

В 1970 р. у горішній частині парку ім. Б.Хмельницького споруджено Монумент бойової слави Радянських Збройних Сил [9].

В 1990 році пам'ятник Леніну у Львові був демонтований.

Відновлення «Меморіалу орлят» почалося на межі 1980-х і 1990-х років. Одночасно споруджується меморіальний комплекс воїнів УГА. Центральною домінантою комплексу є встановлений на високій колоні на честь українських воїнів їх покровитель – Архістратиг Михаїл. У червні 2005 р., за участю президентів Польщі і України, на Личаківському цвинтарі були відкриті меморіал загиблим воїнам Української Галицької Армії та відновлений «Меморіал орлят».

Сьогодні Личаківський цвинтар є національним історико-культурним музеєм-заповідником і надзвичайно відомим і запотребованим туристичним об'єктом. Крім військових поховань на цвинтарі є похована велика кількість цивільних людей – особистостей визначних письменників, музикантів. Надгробні пам'ятники є майстерно виконані в різних стилях від XVIII до XX століття, демонструють цікаві архітектурні форми, багату пластику, різноманітні матеріали. Цінною і значущою є не лише особистість похованих тут людей, але і особи авторів надгробних пам'ятників – видатних скульпторів. Завдяки власне цьому Личаків і є музеєм. І не зважаючи на це у 2014 році на меморіалі УГА були поховані герої небесної сотні, а пізніше воїни, які загинули і гинуть сьогодні на сході України під час проведення АТО. Отже можна сказати, що ця частина музею є дуже живою, задіяною тут часто проводяться різні літургійні заходи, процесії пов'язані з вшануванням пам'яті загиблих.

Події на майдані 2014 року спричинили появу ще одного знакового меморіального місця. В 1952 році між сучасними ву. Вітовського і Стрійською було створено парк ім. Б.Хмельницького.

Зі сторони вул. Вітовського вхід до парку оформлено оригінальною колонадою. Пізніше, але ще в радянські часи, на площі перед входом споруджено великі фонтани. Напроти входу в парк на другому боці вулиці розбито травник який опирається в гору цитадель і завершується підпірною стінкою з бетонних плит. На початку 90-х років на травнику з'являється символічний камінь з написом «борцям за волю України». Так цей камінь і простояв майже 20 років. А на стіні позаду каменя почали малювати графіті – різного змісту і якості. Влада пробувала впорядкувати цей процес, але це не завжди вдавалося. Після розстрілу майдану 24 лютого 2014 року дуже спонтанно і дуже швидко на стіні з'явився напис величезними буквами на цілу стіну «небесна сотня». Напис був виконаний українським шрифтом «Нарбут» у синьо-жовтих кольорах на чорному тлі. У кожній літері близько 40 прізвищ. Рис.6,7. Львівські райтери стверджують, що ідея в тому, щоб хоча б таким чином віддати шану Героям.

Рис. 6, Літери напису «Небесна Сотня»

впорядкування і організація громадського простору з мотивом вшанування героїв майдану і боротьби за свободу і незалежність України у нас ще попереду. І це необхідно зробити професійно і достойно і водночас враховуючи громадську думку.

Список використаної літератури:

1. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. — Львів : Каменяр, 1991. — С. 10—15.
2. Могитич Р. Ансамбль вулиці Руської. — Львів : Каменяр, 1982. — 125 с.
3. Вуйцик В., Липка Р. Зустріч зі Львовом. — Львів : Каменяр, 1987. — С. 82—84.
4. Козубська О. Латинська катедра у Львові: спроба нової інтерпретації відомих фактів // Народнознавчі зошити. — 2000. — № 2. — С. 252—261.
5. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. — Львів : Каменяр, 1991. — С. 74-75.
6. The Space of Synagogues. Jewish History, Common Heritage and Responsibility [Електронний ресурс] // Center for Urban History of East Central Europe. —
Режим доступу: www.lvivcenter.org/en/space-of-synagogues (Дата звернення 5. 10. 2018).
7. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. — Львів: Каменяр, 1991. — С. 122-125.
8. Харчук Х. Р. Формування Личаківського некрополя у Львові (XVII— XX століття) // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. — 2013 — Вип. 11. — С. 232—239.
9. Трегубова Г., Мих Р. Львів. Архітектурно-історичний нарис. — Київ : Будівельник, 1989. — С. 257—258.

A nnotation

Stasyuk Olena.

PLACES OF MEMORY IN PUBLIC SPACES OF HISTORICAL CITY - THE CREATION OR TRANSFORMATION.

The memory places in the public spaces of the historical city are analyzed on the example of Lviv. The oldest part of the city is listed as the UNESCO World Heritage Site. The history of Lviv is multicultural, dynamic, its face always

changes and is clearly visible in the architecture. Each of the cultures that formed the architectural face of the historic city clung onto this face important for itself events, dates, names which today form a system of places of memory in the public space of the city.

The places of memory are today's non-existent but marked places of worship and burial of heroes or outstanding eminent people, memorials, monuments, pantheons. These are events and individuals from the time of emergence of the city - to this day. Perhaps the most expressive are the traces of two World wars that swept through Lviv (marsh field, hill of glory, a large number of obelisks). Today is also a war. History does not stop. By architectural means, we create the history today. For us, this issue is topical and controversial. What part of history and how we want to preserve, demonstrate, express, make clear and close to everyone. The research was conducted in the historical part of the city of Lviv. The study concerns those objects that are accessible to ordinary residents of Lviv or tourists. The preservation, expressiveness and necessity of the public spaces of the historic city were analyzed. The attention is paid to modern realization - creation, organization, modernization of public spaces in the historical city. Successful examples were highlighted. When we talk about public spaces and especially places of memory for us, the citizens of the country in which the war lasts, the ideas and symbols which are indicative of our desire to assert our freedom and independence, national identity are top-notch. And ways of clarifying and modernizing the public spaces of the historic city were proposed.

Key words: *historic city, public space, place of memory, monument, memorial, preservation, architecture*

Аннотация

Стасюк Елена

МЕСТА ПАМЯТИ В ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОСТРАНСТВАХ ИСТОРИЧЕСКОГО ГОРОДА - СОЗДАНИЕ ИЛИ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ.

Проанализированы места памяти в общественных пространствах исторического города на примере Львова. Обращено внимание на современные реализации - создание, благоустройство, модернизации общественных пространств в историческом городе. Подчеркнуто удачные примеры и предложены пути подчеркивания выразительности и модернизации общественных пространств исторического города.

Ключевые слова: *исторический город, общественное пространство, место памяти, памятник, мемориал, сохранения, архитектура.*

Стаття надійшла до редакції у жовтні 2018р.